

УДК 325:35.316

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2023.1.9>

РОЛЬ ЦІЛІСНОЇ ПРОГРАМИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Новаченко Т. В. – доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-7306-0712

Беркут М. С. – аспірант кафедри публічної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-8339-994X

У статті представлено аргументацію щодо значущості ролі вироблення цілісної програми методологічного забезпечення дослідження гендерної демократії в системі публічного управління.

У ході нашого дослідження, було підтверджено, що сучасне державне управління постає одним із структурних компонентів публічної політики, який є процесом, що наповнений політичною владою, державною владою, суспільством і громадами.

Окреслену програму визначено як «концентрований екстракт», який крім традиційних та загальнонаукових підходів та методів наповнюється сучасними спеціальними методами, підходами та принципами, що не є статичними, оскільки віддзеркалюють суспільну динамічність і трансформаційність. У цьому контексті сучасними науковими підходами окреслено міждисциплінарний, соціокультурний, соціопсихологічний та архетипний, застосування яких сприяє підвищенню інструментальних можливості вживаних методів, принципів та орієнтація на визначення особливостей реалізації гендерної демократії в системі публічного управління України. Доведено, що проведення дослідження на засадах міждисциплінарного підходу відкриває можливість побудувати стратегію для його реалізації, що спрямовує на актуальну в сучасній методології гуманітарних наук антропоцентристську парадигму дослідницької діяльності. Підтверджено, що в умовах безперервних суспільних змін, соціальної активності та емерджентності, антропоцентризм та його основний принцип рівноправ'я, постають основою вироблення цілісної методологічної програми дослідження гендерної демократії в системі публічного управління України.

Подальші дослідження проблем гендерної демократії в системі публічного управління України передбачає розвиток її теоретико-методологічних підходів та оновлення базових понять, що співвідносяться з вимогами сучасного українського суспільства до системи публічного управління України.

Ключові слова: гендер, гендерна демократія, система публічного управління, цілісна програма, методологічне забезпечення, сучасні підходи, методи, принципи.

Novachenko T. V., Berkut M. S. The role of a comprehensive program of methodological provision of gender democracy research in the public administration system

The article presents arguments regarding the significance of the role of developing a holistic program of methodological support for the study of gender democracy in the system of public administration.

In the course of our research, it was confirmed that modern public administration appears as one of the structural components of public policy, which is a process filled with political power, state power, society and communities.

The outlined program is defined as a «concentrated extract», which, in addition to traditional and general scientific approaches and methods, is filled with modern special methods, approaches and principles that are not static, as they reflect social dynamism and transformation. In this context, interdisciplinary, socio-cultural, socio-psychological and archetypal approaches are outlined by modern scientific approaches, the use of which contributes to increasing the

instrumentality of the used methods, principles and orientation to the determination of the peculiarities of the implementation of gender democracy in the system of public administration of Ukraine. It is proved that conducting research on the basis of an interdisciplinary approach opens up the possibility of building a strategy for its implementation, which leads to the anthropocentric paradigm of research activity that is relevant in the modern methodology of humanitarian sciences. It has been confirmed that in the conditions of continuous social changes, social activity and emergency, anthropocentrism and its main principle of equality become the basis for the development of a holistic methodological program for the study of gender democracy in the system of public administration of Ukraine.

Further research into the problems of gender democracy in the public administration system of Ukraine involves the development of its theoretical and methodological approaches and the updating of basic concepts that correspond to the requirements of modern Ukrainian society for the public administration system of Ukraine.

Key words: *gender, gender democracy, public management system, integrated program, methodological support, modern approaches, methods, principles.*

Постановка проблеми. Багатоаспектність соціального поняття «гендер» та особливості трактування терміну «гендерна демократія в системі державного управління», потребує вироблення та реалізації цілісної програми методологічного забезпечення гендерної демократії в системі публічного управління України, що співвідносяться з вимогами сучасних суспільних трансформацій.

Підґрунтям окресленої програми постали комплекс традиційних та сучасних загальнонаукових та спеціальних наукових підходів і методів. Зокрема, системний підхід надає змогу предмет дослідження вивчити цілісно, у сукупності елементів, відношень і зв'язків між його множинними елементами; застосування діалектичного підходу зумовлено багатоплановістю дослідження; міждисциплінарного підходу – на перетині філософських, соціологічних, психологічних, аксіологічних, культурологічних, політологічних наук, науки державного управління – сприяє багатогранному розумінню предмету дослідження.

Застосування гендерного підходу підтверджує думку про те, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків і жінок, викликаючи у них різні реакції. Соціально-психологічні підходи, що обумовлюють жіноче та чоловіче начала, дозволяють визначити засади творення соціальної статі та його особливості в сучасних суспільно-трансформаційних умовах; у межах аксіологічного підходу постає можливість формулювання розуміння відмінних ознак між чоловіками та жінками, які доповнюють одне одного; соціокультурний підхід дозволяє обґрунтувати механізм культурної взаємодії, в контексті значення особистості загалом та її культурними особливостями і творчою діяльністю.

Застосування соціокультурного та архетипного підходів дозволяє проводити аналіз як вже наявних моделей типів держав, владних відносин – домінування та підкорення, так і сучасних моделей типів суспільств антропоцентристського або соціоцентристського. За допомогою даного аналізу можна обґрунтувати як соціальні причини усталених у тому чи іншому суспільстві гендерних стереотипів, а також і архетипні уявлення щодо ролі чоловіка й жінки в традиційних та сучасних суспільствах.

Разом із тим, застосування загальнонаукових методів, зокрема: аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, аналогії, прогнозування тощо та спеціальних методів – компаративного, структурно-функціонального, експертного опитування, контент-аналізу, інституціонального тощо, дозволяють визначити відповідні принципи та функції, що актуалізує значущість вироблення і застосування цілісної програми методологічного забезпечення наукового дослідження на тему: «Становлення та розвиток гендерної демократії в системі публічного управління України».

Особливістю представленої цілісної програми постає пошук концептуальних зв'язків між індивідуальністю публічного управління та інтегральністю понять, феноменів та процесів системи публічного управління, зокрема гендерної демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, методологія дослідження гендерної рівності, що базується на застосуванні гендерної статистики та індикаторів, започаткована зарубіжними вченими В. Андерсоном, Т. Беком, Д. Вулфордом, Дж. Діксон-Міллером, Н. Спенсом, С. Міллером, Дж. Нельсоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу відчизняних науковців щодо вивчення окремих аспектів гендерної рівності. Так, український дослідник Н. Грицяк, у своїх наукових працях комплексно вивчає канадський досвід реалізації гендерного аналізу [3]. І. Пашко аналізує роль кадрового забезпечення на державній службі з урахуванням проблеми рівноправності та рівних можливостей для жінок і чоловіків, а також досліджує сутність гендерної політики, пропонуючи механізми впровадження ідеї гендерної рівності в державну службу [7]. В. Черняхівська наголошує, що в основі практичного вирішення питань гендерного дисбалансу в системі державного управління постає ідея людиноцентризму як антропологічна основа управління. Її застосування сприяє тому, щоб правові, політичні, економічні та соціальні інститути були зорієнтовані на індивіда. Система державного управління досягне ефекту за умови формування партнерської моделі гендерних відносин [12].

Проведено аналіз опублікованих наукових досліджень, що пов'язані з роллю розвитку гендерної освіти, зокрема й зв'язків із зарубіжними країнами. Так, деякі аспекти гендерної політики в контексті розвитку міжнародних освітніх зв'язків між Європейським Союзом та Україною розглядають дослідники С. Руденко, Р. Сапенько, О. Базалук та В. Титаренко [9].

Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції визначені у процесі роботи міжнародної науково-практичної конференції, що відбулася у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (2020 р.). Лейтмотивом окресленої конференції постала актуалізація потреби щодо переосмислення феномену гендеру як індикатора демократичності та запоруки розвитку сталого громадянського суспільства, забезпечення національного механізму досягнення гендерної рівності як невід'ємної умови дотримання основоположних прав і свобод людини та соціальної справедливості. Наголошується також на ролі гендерної освіти як гуманітарної складової безпеки суспільного життя, що постає сьогодні реальною продуктивною силою [11]. Дослідницею Н. Баласинович проаналізовано сучасний стан гендерної демократії через призму наявних гендерних стереотипів і на цій основі обґрунтовано власну точку зору щодо стану гендерної демократії в Україні. Авторка зауважує, що репрезентативність жінок у вищих органах влади України є свідченням суттєвої різниці між задекларованою та реальною рівністю чоловіків і жінок. Разом із тим, попри певні позитивні зміни в гендерній репрезентативності в органах влади, кількість активних в управлінській та політичній сфері жінок все ще залишається низькою [1].

Таким чином, проведений аналіз останніх досліджень і публікацій щодо гендерної демократії, зокрема в державному управлінні дає підстави констатувати про присутність наукового інтересу щодо цієї проблеми, однак очевидною постає недостатня увага дослідників щодо розроблення й застосування сучасної методології дослідження гендерної демократії в системі публічного управління.

Мета статті: довести значущість ролі цілісної програми методологічного забезпечення дослідження гендерної демократії в системі публічного управління.

Виклад основного матеріалу. У процесі аналізу методології дослідження гендерної демократії в системі публічному управлінні бралось до уваги загально-прийняті наукові положення про достовірність результатів, які залежать від правильного обраного комплексу методів пізнання.

Студювання наукової літератури щодо гендерних досліджень дозволяє засвідчити про те, що у цьому процесі використовують як відомі підходи, що можна назвати класичними, так і сучасні підходи, – структурно-конструктивістський, соціологічний, психологічний, аксіологічний, соціокультурний тощо.

За допомогою структурно-конструктивістського підходу забезпечується можливість дослідження структурних чинників системи гендерних відносин, у межах яких здійснюється відтворення статевої та ролевої моделі поведінки.

Основним при застосуванні соціологічного підходу є соціальна визначеність жіночого та чоловічого існування. За допомогою аксіологічного підходу визначається самоцінність чоловічої та жіночої статі. Всі напрями зв'язку між чоловіками та жінками в соціумі вивчається на засадах функціонального підходу.

Відповідно до соціокультурного підходу жінок і чоловіків описують як відносно автономні соціальні утворення. Водночас важливу роль відіграє вивчення соціопсихологічних чинників особистісного розвитку та самореалізації жінок та чоловіків, що дозволяє більш детально проаналізувати специфіку та динаміку їх суспільної свідомості.

Застосування соціокультурного підходу сприяє кращому розуміння жіночих та чоловічих проблем минулого, майбутнього та теперішнього їх вплив на більшість суспільних процесів і трансформацій.

Аналіз наукової літератури щодо застосування соціокультурного підходу [4; 5; 6], дозволяє констатувати, що існує три рівні соціокультурних процесів, а саме: теоретико-концептуальний – створюються ціннісно-сміслові орієнтири, еталони та основні принципи становлення, які мають тісний зв'язок з загальною світоглядною системою тієї чи іншої епохи; нормативно-змістовний – закони, програмні установки, заклики, які побудовані на основі окреслених положень даної системи; процесуальний – основні напрями застосування програмних установок, агітація, чіткі кроки, що орієнтовані на виконання визначених програмних установок.

Ми підтримуємо наукові положення О. Копієвської, яка у своїх дослідженнях зазначає, що гендерна проблема існує на всіх рівнях і повинна бути одним і головних напрямів наукових досліджень у нашій державі [4, с. 320].

У ході нашого дослідження, було підтверджено, що сучасне державне управління постає одним із структурних компонентів публічної політики, який є процесом, що наповнений політичною владою, державною владою, суспільством і громадами. Холізм даного зв'язку постає головною цінністю, що відображає соціокультурну спрямованість системи публічного управління. Водночас важливим, в контексті предмету нашого дослідження, постає трактування О. Копієвською терміну «гендер», як складного соціокультурного процесу, що твориться соціумом в контексті відмінностей поведінки чоловіків і жінок, їх ментальних та емоційних особливостей, а також його результатом, що акумулює саме соціальний аспект гендера [там само: с. 71].

Разом із тим, низка вітчизняних учених – В. Кравець., Т. Говорун, О. Кікінежді наголошують, що саме соціокультурний аспект досліджень, які орієнтований на визначення специфіки застосування гендерної політики в системі публічного

управління України в межах моделі гендеру, враховують ментальність як суспільний феномен, що проявляється у поєднанні зв'язків з історичними трансформаціями соціального суб'єкта, а саме соціальної групи і етносу, нації [4].

На нашу думку, принцип поєднання соціального і соціокультурного напрямів дослідження гендерної демократії в системі публічного управління України потребує створення цілісної програми його методологічного забезпечення. Крім того, ця програма має ґрунтуватися на положенні про те, що головним засобом побудови теоретичних моделей дійсності є метод, та відсутність його жорсткої відповідності з теорією. Як відомо, один і той же метод може бути в різних теоріях, тому методологічна конструкція вибудовується з можливістю реалізації різноманітних методів дослідження.

На думку Ю. Резніка, підґрунтям методології соціокультурних досліджень є те, що метод трактується як спосіб пізнання, до якого входять дві змінні, а саме: відповідні принципи, що представляють різне розуміння процесів чи явищ і, на основі цього, обумовлюють головні підходи до побудови та розв'язання проблем в науковій сфері, а також комплекс певних засобів та процедур пізнання, використання яких залежить від рівня і характеру явищ, що досліджуються, від чітко окреслених дослідником мети та завдань, в яких віддзеркалюється процес наукового пізнання [8].

Значна частка теоретичного інструментарію й існуючої зв'язки між науками сприяють формуванню міждисциплінарних стратегій, в яких простежується поєднання та різноманітність напрямів і підходів в процесі наукового дослідження. Зазначимо, що гендерний підхід відповідає всім вимогам сучасної наукової сфери, який забезпечує прогнозування глобальних та локальних процесів, а саме: на рівні об'єктивної необхідності та історичної опосередкованості; а також на рівні одиничного та загального. У зв'язку зі складнощами і множинністю таких наукових категорій, як: «гендер», «публічне управління», «гендерна політика» та «гендерна демократія в системі публічного управління», саме міждисциплінарність забезпечує реалізацію системи різних методів в межах того чи іншого підходу, які схожі за своїми інструментальними характеристиками щодо опису, дослідження і визначення природи тих чи інших явищ, які позначені названими категоріями.

Зосередження на антропоцентричному підході базується на необхідності удосконалення управлінського апарату, а саме мотиваційних технологій кількісних і якісних особливостей управлінських кадрів в процесі адміністративної реформи в Україні, а також новим розумінням системи державної служби, в основі якої основною фігурою є індивід-професіонал [7, с. 62].

Затвердження основних тенденцій до антропоцентристської спрямованості в гуманітарних дослідженнях забезпечує реалізації використання соціокультурного підходу в науковій сфері гендерних проблем, оскільки він реалізує синтез індивідуального та соціального в процесі історичного поступу [6, с. 305] та орієнтований на обґрунтування механізму культурного зв'язку різних народів, аналіз ролі індивіда з її культурними особливостями і креативною діяльністю в різних сферах життєдіяльності соціума [2; 3].

Аналіз ролі особистості сучасної системи публічного управління, з властивими їй культурними характеристиками і креативною сферою, дозволяє констатувати, що саме вони дозволяють комплексно і більш чітко уявити функціонуючий тип моделі гендерної рівності, що найбільш відповідає українським реаліям гендерної публічно-управлінської діяльності. Разом із тим зазначимо, що аналіз соціокультурного змістовного наповнення професійної діяльності державного

службовця здійснюється на основі врахування того факту, що особистість завжди знаходиться у взаємодії з навколишнім середовищем.

Проводячи порівняння традиційної та сучасної гендерної методології вітчизняні науковці (В. Кравець, Т. Говорун, О. Кікінежди) зауважують, що традиційна гендерна методологія базується на наукових положеннях, суттю яких постає те, що століттями суспільство за посередництвом соціальних інститутів, культурних норм та ідеології побудувало гендерні відмінності та ієрархічний порядок за допомогою біологічної різниці між людьми. На основі ж сучасної гендерної теорії можна стверджувати, що факт статевих відмінностей має не стільки значення, як їх соціокультурна оцінка та характеристика, а також, створена на основі цих відмінностей, система владно-управлінських відношень [5, с. 9].

Антропологічна складова соціокультурного підходу акцентує увагу, на визначенні та обґрунтуванні «вищих» родових сил індивіда як основи її позаінституційних змін і процесів, які закріплені в глибинах людської природи. Крім того, антропологічний аспект дослідження базується на проведенні обґрунтування культури як відповідного способу саморозвитку індивідів та простору їх вільної самореалізації [3]. На підтвердження вищенаведеного, слушною постає думка Ю. Резніка, який наголошує, що людина, яка проявляє і здійснює власну родову сутність через універсальні способи і еталони діяльності, системою яких найчастіше йменують культурою [8, с. 306]. Крім того, Л. Наливайко робить висновок про те, що соціокультурна методологія в гендерних дослідженнях надає певний простір з метою реалізації традиційних принципів дослідження суспільних явищ, а саме: системності, поєднання та розмаїття суспільного життя, системності, аксіологічної спрямованості, а також за допомогою виділення різних соціально-культурних та соціально-історичних класів, явищ з використанням методів порівняльного дослідження та типових моделей включаючи зокрема й типові моделі гендерної рівності [6, с. 309].

На нашу думку, порівняльний аналіз типових моделей гендерної рівності необхідно реалізовувати на основі евристичного потенціалу архетипового підходу. Врахування архетипіки (колективного несвідомого) дає змогу більш адекватно надати оцінку поведінки людей та сформулювати обґрунтовані прогнози щодо тих чи інших суспільних подій.

Як відомо, діалектика синхронії і діахронії забезпечує аналіз динаміки змін гендерних стереотипів із збереженням їх базових особливостей, які властиві конкретному суспільству. Тож, застосування синхронічного та діахронічного методологічних принципів, дає можливість обґрунтувати гендерні стереотипи, які притаманні для конкретного соціокультурного простору та дозволяє визначити специфіку їх природи, враховуючи національно-етнічної особливості. Діахронічний принцип базується на визначенні основних причин формування та накопичення стереотипів зі сторони їх вертикального історичного розвитку і соціокультурної детермінації, що окреслюють основний напрям суспільних змін. Водночас, аналіз моделей гендерної політики системи публічного управління у яких представлено принципи синхронії та діахронії, дозволяє констатувати, що їх застосування сприяє не лише вивченню процесів владарювання, підкорення, переважання, а також визначенню особливостей статусів, ролей та взаємовідношень. Зауважимо, що в контексті нашої розвідки важливим постає можливість творчого підходу щодо протиставлення означених принципів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, визначення цілісної програми методологічного забезпечення гендерної демократії в системі

публічного управління можна охарактеризувати як «концентрований екстракт», який крім традиційних та загальнонаукових підходів та методів наповнюється сучасними спеціальними методами, підходами та принципами, що не є статичними, оскільки віддзеркалюють суспільну динамічність і трансформаційність. Однак, навіть в умовах безперервних суспільних змін, соціальної активності та емерджентності антропоцентризму та його основний принцип рівноправ'я, постають центром вироблення цілісної методологічної програми дослідження гендерної демократії в системі публічного управління України.

Подальші дослідження проблем гендерної демократії в системі публічного управління України передбачає розвиток її теоретико-методологічних підходів та оновлення базових понять, що співвідносяться з вимогами сучасного українського суспільства до системи публічного управління України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баласинович Н. О. Гендерна демократія: особливості становлення в Україні / Політикус : наук. журнал. 2020. № 5. С. 29–34. (дата звернення: 10.08.2022)
2. Бачинин В. А. Соціологія: три курса лекцій студентам-юристам. Харків: Консум, 2003. 576 с.
3. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. Київ: «Хай-Тек Прес», 2018. 560 с.
4. Копієвська О.Р. Гендер у контексті сучасних соціокультурних процесів / *Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні*. Київ: Юридична думка, 2010. 352 с.
5. Кравець В. П., Говорун Т.В., Кікінежді О. М. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2013. 448 с.
6. Наливайко Л. Р. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія Київ: «Хай-Тек Прес», 2018. 348 с.
7. Пашко І. С. Гендерна політика в системі державної служби України // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія : Державне управління. 2018. № 3. С. 165–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_3_23 (дата звернення: 01.08.2022).
8. Резник Ю.М. Методологія соціокультурних досліджень / *Вопросы социальной теории*. 2008. Т. II. Вып 1(2). С. 305–328.
9. Руденко С, Сапєнко Р., Базалук О., В. Титаренко. Особенности управления международными образовательными проектами между вузами Польши и Украины / *Научный вестник НХУ*. 2018. URL : https://www.academia.edu/73643251/Management_features_of_international_educational_projects_between_universities_of_Poland_and_Ukraine (дата звернення: 05.08.2022).
10. Скакун І. Ідеї людиномірності в сучасній українській філософії / *Релігія та соціум*. 2015 № 1–2 (17–18). С. 62–67.
11. Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 вересня 2020 р. / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка ; за заг. ред. В. П. Кравця, О. М. Кікінежді. Тернопіль : ТНПУ, 2020. 288 с.
12. Черняхівська В. Шляхи вдосконалення гендерної політики в системі державного управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державна служба*, 10 (1), 47-52. URL : <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2018/10-10/12> (дата звернення: 02.08.2022).

REFERENCES:

1. Balasynovych N. (2020) Henderna demokratsiia: osoblyvosti stanovlennia v Ukraini [Gender democracy: peculiarities of formation in Ukraine]. *Politicus: Science Journal*, no. 5, pp. 29–34. [in Ukrainian].
2. Bachinin V. A. (2003) *Sociologija : tri kursa lekcij studentam-juristam* [Sociology: three courses of lectures for law students]. Kharkiv: Consum. [in Russian].
3. Hrytsai I. O. (2018) *Mekhanizm zabezpechennia pryntsyphu hendernoi rivnosti: teoriia ta praktyka* [The mechanism of ensuring the principle of gender equality: theory and practice]. Kyiv: «Khai-Tek Pres». [in Ukrainian].
4. Kopyievska O.R. (2010) *Hender u konteksti suchasnykh sotsiokulturnykh protsesiv* [Gender in the context of modern socio-cultural processes]. Legal principles of formation and development of gender environment in Ukraine. Kyiv: Legal Opinion [in Ukrainian].
5. Kravets V. P., Hovorun T.V., Kikinezhdi O. M. (2013) *Genderni doslidzhennia: prykladni aspekty* [Gender studies: applied aspects]: monohrafiia. Ternopil: Navchalna knyha Bohdan. [in Ukrainian].
6. Nalyvaiko L. R. (2018) *Osnovy teorii henderu: yurydychni, politolohichni, filosofski, pedahohichni, linhvistychni ta kulturolohichni zasady* [Basics of gender theory: legal, political, philosophical, pedagogical, linguistic and cultural foundations]. Kyiv: «Khai-Tek Pres». [in Ukrainian].
7. Pashko I. S. (2018) Henderna polityka v systemi derzhavnoi sluzhby Ukrainy [Bulletin of the National Academy of State Administration under the President of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriya : Derzhavne upravlinnia*. no. 3, pp. 165–170. [in Ukrainian].
8. Reznik Ju.M. (2008) Metodologija sociokul'turnykh issledovaniy [Methodology of sociocultural research]. *Voprosy social'noj teorii*, vol. 1(2), pp. 305-328. [in Russian].
9. Rudenko S, Sapen'ko R., Bazaluk O., V. Titarenko (2018) Osobennosti upravleniia mezhdunarodnymi obrazovatel'nymi proektami mezhdz vuzami Pol'shi i Ukrainy [Features of managing international educational projects between universities in Poland and Ukraine]. *Nauchnyy vesnik NHU*. Retrieved from: https://www.academia.edu/73643251/Management_features_of_international_educational_projects_between_universities_of_Poland_and_Ukraine. [in Russian].
10. Skakun I. (2015) Idei liudynomirnosti v suchasni ukrainiskii filosofii [Ideas of human dimension in modern Ukrainian philosophy]. *Relihiia ta sotsium*. no. 1-2 (17-18), pp. 62-67. [in Ukrainian].
11. Suchasni stratehii gendernoi osvity v umovakh yevrointehratsii (2020) [Modern strategies of gender education in the conditions of European integration]: *zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka ; za zah. red. V. P. Kravtsia, O. M. Kikinezhdi. Ternopil : TNPU. [in Ukrainian].
12. Cherniakhivska V. (2020) Shliakhy vdoskonalennia hendernoi polityky v systemi derzhavnoho upravlinnia [Ways of improving gender policy in the state administration system]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Derzhavna sluzhba*, 10(1), 47-52. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2018/10-10/12> [in Ukrainian].